

એકમ આયોજન

☛ પ્રસ્તાવના

- તાસ આયોજનમાં નિશ્ચિત એકમનું માત્ર એક તાસ પૂરતું જ અધ્યાપન કાર્ય થાય આટલા ઓછા સમયગાળામાં કોઈ વિષયવસ્તુની ઊંડાણભરી ચર્ચા, પ્રવૃત્તિ કે વિવિધ શૈક્ષણિક અનુભવો પૂરા પાડવાનું શક્ય બનતું નથી.
- વિષયવસ્તુનું માત્ર એકાંગી અને ઉપર છદ્ધું અધ્યયન જ કરી શકાય છે. તાસ આયોજનની આ મર્યાદા એકમ આયોજન નિવારે છે.
- વિદ્યાર્થીઓને એકમની નિયત કરેલા હેતુ અનુસાર અધ્યાપન કાર્ય કરાવવા, ઊંડાણભર્યા વિવિધ શૈક્ષણિક અનુભવ પૂરા પાડવા તેમજ વિષયવસ્તુની સર્વાંગી ચર્ચા માટે એકમ આયોજન વધારે યોગ્ય ગણાય.

☛ અર્થ અને સંકલ્પના :

- એકમ આયોજન માટે વસ્તુવિષયક ઉપવિભાગ આયોજન, પ્રકરણ આયોજન જેવા પર્યાય વાપરી શકાય છે.
- એકમ આયોજનનો મૂળભૂત વિચાર **હર્બટ** આપેલો પરંતુ તેમના વિચારનું અમલીકરણ ઈ.સ. 1920માં શરૂ થયું.
- એકમની વ્યાખ્યા અંગે વિદ્વાનોમાં એકમત નથી. વિવિધ શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓ એ વિવિધ વિચારો રજૂ કરેલ છે. છતાં તેથી જાણીતી સંકલ્પના આ પ્રમાણે છે:

→ ***A unit is and unified learning experience.***

→ ***The unit is a plan of instruction based on a significant certtart of learning***

→ એકમ એટલે સમાનકક્ષાવાળા અધ્યયન અનુભવોનું સંકલન

- પાઠ્યપુસ્તકના સમાન અધ્યયન અનુભવો આપતા પાઠોના સંપૂર્ણ એકમ તરીકે શિક્ષણ-કાર્ય કરવામાં આવે તેને એકમ આયોજન કહે છે.
- એકમ આયોજનમાં વિષયના છૂટાછવાયા મુદ્દાને સ્થાને સમાન ભાવવાળી કૃતિઓ એકત્રિત કરી એક એકમ બનાવવામાં આવે છે અને તેનું ત્રણ કે ચાર તાસ સુધી સતત-સર્વાંગી અધ્યાપન થાય છે.
- આમાં વિષયવસ્તુનું સાતત્ય મહત્વનું છે તે વિરાંત ઉપરાંત વિષયવસ્તુનાં બધા જ પાસાનું અધ્યાપન મૂળ જ ઊંડાણપૂર્વક કરાવવામાં આવવું જોઈએ.
- પાઠ્યપુસ્તકના કોઈ એક પાઠની વસ્તુનાં જુદાં જુદાં પાસાં પર તૈયાર કરેલા જુદાં જુદાં પાઠો યોજીને પણ એકમ પાઠની રચના થઈ શકે છે.
- માતૃભાષા એકમ પાઠમાં ભાવ આકલન, વાચન, ભાષાશિક્ષણ અને લેખિત અભિવ્યક્તિ અને ચાર પાઠમાં સમાવેશ થઈ શકે.

એકમ આયોજન એટલે...

- - એક જ પાઠનાં જુદાં જુદાં પાસાંના શિક્ષણનું આયોજન
- - સમાન ભાવવાળી કૃતિઓના શિક્ષણનું આયોજન
- -કોઈ એક મુખ્ય મુદ્દા કે સમસ્યાના સંબંધિત પેટા મુદ્દાઓનાં અધ્યયન-અધ્યાપનની હારમાળાનું આયોજન.

☛ સિદ્ધાંતો

કલોસ નિપર એકમ આયોજનના નીચેના સિદ્ધાંતો સૂચવ્યા છે :

→ એકમ આયોજન પરિવર્તનશીલ છે

→ વિષયાંગ શિક્ષણ માટે તે દિશા દર્શન કરી સાતત્ય અને પૂર્ણતા પ્રદાન કરે છે.

→ અનેક સંદર્ભોથી તૈયાર કરાય છે. જેમાં શૈક્ષણિક વિગતો અને પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

→ એકમ આયોજન વર્ગશિક્ષણમાં તાસ-આયોજન સ્વરૂપે જ અમલમાં મૂકાય છે. પાઠ આયોજનના આ બધા લાભો એકમ આયોજનમાં રહેલા છે

→ એકમ આયોજન અનુભવોનું સાતત્ય પુરું પાડે છે અને સતત સાંગી મૂલ્યાંકન થઈ શકે છે.

☛ પ્રકારો

એકમ આયોજનના બે પ્રકારો છે :

(1) વિષયવસ્તુ કેન્દ્રી-વિષયવસ્તુના વિભાગો પાડીને કોઈ એક મુખ્ય મુદ્દાના પેટાવિભાગો પાડીને કરેલું આયોજન

(2) પ્રકૃતિકેન્દ્રી - વિષયવસ્તુની લાક્ષણિકતાઓના સંદર્ભમાં કોઈએક સમાન લાક્ષણિકતાવાળો વિવિધ કૃતિઓનું કરેલું આયોજન

➤ ઉપરોક્ત બંને આયોજનમાં સોપાનોની રીતે કોઈ તફાવત નથી.

➤ તેથી બંને તદ્દન ભિન્ન નથી પણ મહત્તાની દૃષ્ટિએ જ પ્રકાર પાડવામાં આવેલ છે.

❖ મહત્વ

- એકમ આયોજન તાસ આયોજનની મર્યાદાઓને દૂર કરી, વિષયવસ્તુના સમગ્રલક્ષી અધ્યાપનને તાકે છે.
- તેનું મહત્વ આ મુજબ કહી શકાય.
 - શિક્ષણની પ્રક્રિયા શિક્ષણ પૂર્ણ, અખંડિત, સળંગ અને ચિરંજીવ બને છે.
 - શિક્ષણના સામાન્ય અને વિશિષ્ટ હેતુ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકાય છે.
 - સ્વાધ્યાયમાં વિવિધતા લાવી શકાય છે.
 - શિક્ષણના તમામ પાસાંને ધ્યાનમાં લઈ ન્યાય આપી શકાય છે.
 - વિષયવસ્તુને સંપૂર્ણ ન્યાય આપી શકાય છે.
 - જેમ કે કાવ્ય શિક્ષણના એકમમાં ભાષાવસ્તુ, શબ્દચિત્રો, વિષયવસ્તુ, સાહિત્ય, અર્થગ્રહણ અને વિવિધ પાસાંને સંપૂર્ણ ન્યાય આપી શકાય છે.
 - વિદ્યાર્થીઓમાં રસ, ઉત્સાહ, સક્રિયતા લાવી શકાય છે.
 - વિદ્યાર્થીઓને ચોક્કસ અને વિશેષ પ્રમાણમાં અધ્યયન અનુભવો પૂરાં પાડી શકાય છે.
 - વિવિધ પદ્ધતિઓ, સાધનો, પ્રચુકિતઓ, પ્રવૃત્તિઓ અને માનવસ્ત્રોતોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકાય છે.
 - વિદ્યાર્થીઓમાં ચોક્કસ હેતુ પરિવર્તન માટે સમય આપી શકાય છે

- શિક્ષકનો શ્રમ અને સમય બચે છે. આત્મવિશ્વાસ વધે છે.
- મૂલ્યાંકન સઘન અને સર્વ પાસાને સ્પર્શતું થઈ શકે છે.
- પુનરાવર્તન અને દેઢીકરણ થઈ શકે છે.
- શિક્ષકે કરવાનાં કાર્યોનો ખ્યાલ આવે છે.
- શિક્ષકને શિક્ષણકાર્યની સ્વતંત્રતા અને આત્મસંતોષ મળે છે
- વિદ્યાર્થીની ગતિ અને ક્ષમતા અનુસાર આયોજનમાં પરિવર્તન થઈ શકે છે.
- શિક્ષક પોતાની મર્યાદા કે ક્ષમતા પ્રમાણે આયોજનમાં પરિવર્તન લાવી શકે છે.
- વિદ્યાર્થીની ભૂલોને નિવારી શકાય છે.
- શિક્ષણ સરળ, સફળ અને રસદાયક બને છે.

☛ એકમ-આયોજનનાં સોપાનો

- જેમ મકાનનો નકશો મકાનના ચિત્રની છાપ મગજમાં ઉપસાવે તેમ એકમ આયોજનમાં મુખ્ય એકમની સાથે પેટા એકમોની 4 થી 6 તાસમાં ફાળવણી કરી હોય તો તે કયા સોપાનો દ્વારા સિદ્ધ થશે તેની રૂપરેખા એકમ આયોજનના સોપાનોમાં રજૂ કરવામાં આવે છે
- આ સોપાનો દ્વારા એકમ આયોજન દરમિયાન કયું વિષયવસ્તુ, કેવી રીતે રજૂ કરવાનું છે, કઈ સંકલ્પનાઓ સ્પષ્ટ કરવાની છે, કયા હેતુઓ સિદ્ધ કરવાના છે,

કયા શૈક્ષણિક સાધનોની મદદ લેવાની છે તેમજ તેના મૂલ્યાંકન, સ્વાધ્યાય અને સંદર્ભ સાહિત્યની સમજ આપે છે.

- એકમ આયોજનની રૂપરેખામાં નીચેનાં સોપાનો તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ રૂપરેખા સ્પષ્ટ થયા પછી જેટલા તાસ લેવાના હોય તેટલા તાસનું તાસ પ્રમાણે પાઠ આયોજન નોંધવામાં આવે છે.

1. એકમ

- સમગ્ર આયોજનને ધ્યાનમાં રાખી મુખ્ય એકમ કે કોઈ વિષય નક્કી કર્યો હોય તો તે સમગ્ર એકમનું નામ અહીં લખવાનું હોય છે. દા.ત. ગોવિંદનું ખેતર, ઝબલક જ્યોત કે કૃષ્ણ ભક્તિનાં કાવ્યો.

2. પેટા એકમ

- સમગ્ર એકમને જેટલા તાસમાં વહેંચવામાં આવ્યો હોય તે પ્રમાણે નિશ્ચિત વિભાગોમાં વહેંચવામાં આવે છે જેમ કે,
- તાસ-1 પ્રારંભ, લેખક પરિચય, આદર્શ વાચન-ગાન-પઠન
- તાસ-2 વિષયવસ્તુની ચર્ચા, પ્રસંગો, ભાવનિરૂપણ
- તાસ-3 પાત્રાલેખન, શીર્ષકની ચર્ચા, ભાષાવસ્તુ, શૈલી
- તાસ-4 સમગ્રલક્ષી ચર્ચા
- તાસ-5 મૂલ્યાંકન

3. શૈક્ષણિક હેતુઓ

- સમગ્ર એકમને ધ્યાનમાં લઈ સામાન્ય અને વિશિષ્ટ હેતુઓની નોંધ કરવામાં આવે છે. દરેક સામાન્ય હેતુની નીચે બે ત્રણ વિશિષ્ટ હેતુઓની નોંધ મૂકીને ક્રમબદ્ધ રીતે લખવામાં આવે છે.

4. વિષયવસ્તુ-ભાષાવસ્તુના મુદ્દા

- સમગ્ર એકમને ધ્યાનમાં લઈ તાસ પ્રમાણે વિષયવસ્તુના જે-તે વિભાગ પ્રમાણે મુદ્દા વિભાજિત કર્યા હોય તેની ટૂંકમાં નોંધ કરવામાં આવે છે. સાથો સાથ ભાષાવસ્તુના મુદ્દા પણ લખવામાં આવે છે.

5. વિષયપ્રવેશ

- આ સોપાનમાં પેટા એકમ અનુસાર વિષયાભિમુખ પ્રચુકિત નિશ્ચિત કરી તેના સંબંધી નોંધ કરવામાં આવે છે.

6. અધ્યાપન પદ્ધતિ-પ્રચુકિતઓ

- આસોપાનમાં સમગ્ર એકમને લક્ષમાં રાખી કઈ કઈ પદ્ધતિઓ, પ્રચુકિતઓનો ઉપયોગ કરવાનો છે. તેની નોંધ કરવામાં આવે છે. દા.ત. કથન પદ્ધતિ, નાટ્યકરણ પદ્ધતિ ગાન પ્રચુકિત વગેરે.

7. શૈક્ષણિક સાધનો

- એકમની વિગતો અને હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખી શૈક્ષણિક સંદર્ભો-સામગ્રી અને સાધનોનો ઉપયોગ કરવાનો હોઈ તેની નોંધ મૂકવામાં આવે છે. દા.ત. ચાર્ટ્સ, ચિત્રો, ટેપરેકોર્ડર, એલ.સી.ડી.

8. અધ્યયન પ્રવૃત્તિઓ

- વર્ગની અંદર કે બહાર, વ્યક્તિગત કે સામૂહિક રીતે વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકને સમગ્ર એકમ ઋદરમિયાન જે-જે પ્રવૃત્તિઓ કરવાના હોય તેની નોંધ મૂકવામાં આવે છે. દા.ત. ચાર્ટસ બનાવવો, પાત્રગત લક્ષણો તારવવાં, સંદર્ભ પંક્તિઓ એકઠી કરવી વગેરે.

9. મૂલ્યાંકન

- સમગ્ર એકમ પર આધારિત મૂલ્યાંકન કસોટી બધા તાસને અંતે લેવામાં આવે છે. અહીં પ્રત્યેક પેટાએકમમાં મૂલ્યાંકન થતું નથી. અધ્યાયને અંતે મૂલ્યાંકન થાય છે.

10. સ્વાધ્યાય

- દરેક તાસમાં પેટા એકમ સંદર્ભે સ્વાધ્યાય કાર્ય આપવામાં આવે છે. દરેકના અંતે કેવો સ્વાધ્યાય અપાશે તેની નોંધ મૂકવામાં આવે છે.

11. સંદર્ભ સાહિત્ય

- શિક્ષક સમગ્ર એકમને તૈયાર કરવામાં પાઠ્યપુસ્તક સિવાય જે જે અન્ય પુસ્તકો, સામયિકો, વર્તમાનપત્રો, શબ્દકોષનો ઉપયોગ કરે તેની નોંધ અહીં મૂકવામાં આવે છે.
- કોઈ વ્યક્તિ કે સ્થળની મુલાકાત લેવાના હોય તો તેની નોંધ પણ મૂકવાની હોય છે.

12. લેખનફલક નોંધ

- પ્રત્યેક પેટા એકમના વિષયવસ્તુને આધારે તેનાં ભાષાવસ્તુ અને વિષયવસ્તુ આધારિત લેખન ફલક નોંધનું આયોજન કરવામાં આવે છે.

- તાસ આયોજન માટેનાં સોપાનો અંગે વિસ્તૃત ચર્ચા કરેલ છે. ખાસ કરીને હેતુકેન્દ્રી તાસ આયોજનને ધ્યાનમાં રાખી સોપાનો વિચારેલ છે.
- આ સોપાનોમાં વિષયવસ્તુની સમજ જરૂરી છે. તે સંદર્ભે તેની સંકલ્પના, પૃથક્કરણ અને લેખન સંબંધી માહિતી આપવામાં આવી છે.
- બીજું મહત્વનું સોપાન વર્ગવ્યવહાર અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રવૃત્તિઓ-પ્રયુક્તિઓનું છે. જે બાબતે પણ જરૂરી સમજ આપવાનો પ્રયાસ કરેલ છે.
- ત્રીજું સોપાન વિષયાભિમુખ અને ચોથું કા.પા. નોંધ વિશેષ મહત્વનાં હોઈ તે અંગે પણ વિસ્તૃત સમજ આપી છે.

